

SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ 5 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 5 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Ҳашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш

ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психология кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарқанд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Таҳририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами берилади.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

<i>Raurov Soyib Saidovich-</i> MUSTAMLAKASHILIK SIYOSATI VA MAHALLIY O'ZINI-O'ZI BOSHQARUV	8-13
<i>Мухамедова Муниса Сабировна</i> ЭКСПЕРТИЗА, АТРИБУЦИЯ И МУЗЕЕФИКАЦИЯ КОЛЛЕКЦИЙ ФАРФОРА И ФАЯНСА	14-22
<i>Қахрамон Бахридинов Набиевич</i> ФАРҒОНА ВОДИЙСИДА БОШЛАНГАН ОЧАРЧИЛИКНИНГ САБАБЛАРИ ҲАМДА 1917-1918 ЙИЛЛАРДАГИ ИҚТИСОДИЙ АҲВОЛ	23-31
<i>Siddiqov Mirshod Baxtiyorovich</i> TOSHKENT PROTEZ-ORTOPEDIYA SANOAT KORXONASINING FAOLIYATI (1941-1945 YILLAR)	32-37

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

<i>Курпаяниди Константин Иванович</i> KICHIK SANOAT KORXONALARINING INSTITUTSIONAL MUNITINING TADQIQOT METODOLOGIYASINING AYRIM XUSUSIYATLARI	38-50
<i>Хажимуратов Абдуқаҳҳор Абдумуталович</i> ОЛИЙ ТАЪЛИМ ИЛМИЙ МУҲИТИДА ИНСОН КАПИТАЛИНИ ФАОЛЛАШТИРИШ МАСАЛАСИ	51-65
<i>Очилов Немат Явқочович</i> ҲУДУДЛАРНИ ИЖТИМОИЙ-ИҚТИСОДИЙ РИВОЖЛАНТИРИШНИ БАҲОЛАШ ВА ПРОГНОЗЛАШТИРИШНИНГ УСЛУБИЙ АСОСЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	66-73
<i>Nuraliyev Temurjon Erkinjon o'g'li</i> BIZNES JARAYONLARINI AVTOMATLASHTIRISHNING ANAMIYATI VA UNING TASHKILOT SAMARADORLIGIGA TA'SIRI	74-82
<i>Қаршиев Келдиёр Эшпулатович</i> ЎЗБЕКИСТОН СУҒУРТА БОЗОРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛЛАРИ ХИТОЙ ТАЖРИБАСИ АСОСИДА	83-87
<i>Isomitdinova Gulbaxor Kurbonaliyevna</i> INVESTITSIYALARNING IQTISODIY ANAMIYATI VA UNING YANGI RIVOJLANISH TENDENSIYALARI	88-98
<i>Normatova Madinaxon Ibrohimjon qizi, Xamidova Mamlakat To'xtasinovna</i> KOMPANIYALAR FAOLIYATINI TASHKIL ETISHDA MARKETING TADQIQOTLARINING ANAMIYATI	99-107
<i>Фаттахова Муниса Абдухамитовна</i> ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ НА КОНКУРЕНТНЫЕ ПРЕИМУЩЕСТВА КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ.....	108-117
<i>Zaynutdinova Umida Djalalovna</i> THEORETICAL DESCRIPTION OF THE MARKETING SYSTEM OF AUTOMOTIVE ENTERPRISES	118-127

09.00.00 – ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

<i>Shigabutdinova Dina Yassaviyevna</i> THE LINGUISTIC SYSTEM OF THE PHILOSOPHY OF GRAMMAR.....	128-134
<i>Sattarov Fozil Faxritdinovich</i> O‘SMIRLARNI XULQ-ATVORIDAGI MUAMMOLARNI HAL QILISH	135-140
<i>Пардаева Марҳабо Давлатовна</i> НАҚШБАНДИЯ ТАЪЛИМОТИ НАВОИЙ ИЖОДИНИНГ ҒОЯВИЙ АСОСИ СИФАТИДА.....	141-147
<i>Kurbanova Sevvara Asanbaevna</i> THE USAGE OF JADID METHODS IN DEVELOPING YOUTH LEARNING COMPETENCE...	148-155

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

<i>Xusanova Yulduz Abdirazzoqovna</i> THE INNOVATIVE APPROACH IN LEXICAL UNITS ON JOURNALISM	156-160
<i>Xolmatova Malika Ibadullayevna</i> INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI ADJEKTIV KOMPONENTLI KOMPARATIV FRAZEOLGIK BIRLIKLARNING QIYOSIY TAHLILI	161-166
<i>Raximova Muyba Temirovna</i> NEMIS TILIDAGI PAYT ERGASH GAPLI QO‘SHMA GAPLARNING O‘ZBEK TILIDA LEKSIK IFODALANISHI	167-172
<i>Ruzieva Djuletta Elmurodovna</i> NEMIS TILIDAGI MODAL FE‘LLARNING O‘ZBEK TILIDA SINTAKTIK IFODALANISHI	173-178

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

<i>Jumaboyev Nabi Pardaboyevich</i> SHARQ MUTAFAKKIRLARI TA‘LIMOTLARI MAZMUNIDAGI ESTETIK, MA‘NAVIY, TARBIYAVIY QADRIYATLARDAN FOYDALANISH OMILLARI	179-187
<i>Одилов Ёрқин Жўраевич</i> ФИЗИКА ФАНИ АСОСИДА ТАЛАБАЛАРНИ ЛОЙИХАВИЙ-КОНСТРУКТОРЛИК ФАОЛИЯТИГА ТАЙЁРЛАШ	188-193
<i>Mamatqosimov Jahongir Abirqulovich</i> ETYUDLAR ORQALI BO‘LAJAK REJISSORLARNING KASBIY BILIM VA KO‘NIKMALARINI TAKOMILLASHTIRISH	194-199
<i>Babadjanov Axmadjan Xudoyberdiyevich</i> TALABALARGA TASVIRIY SAN‘ATDAN PORTRET CHIZISHNI O‘RGATISHDA FIZIOGNOMIKANING TUTGAN O‘RNI	200-208
<i>Хакимова Дилдора Машрабжоновна</i> ИННОВАЦИОННАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ НЕОТЪЕМЛЕМАЯ ЧАСТЬ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГА	209-213
<i>Bo‘riboeva Dilraboхon Norboy qizi</i> TALABALARNING GRAFIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	214-217
<i>Kadirov Ramz Turabovich</i> KVINTILIAN NUTQIY USLUBLARINING TALABA-AKTYORLAR SAHNAVIY NUTQINI TAKOMILLASHTIRISHDAGI PEDAGOGIK AHAMIYATI	218-222

<i>Usmanov Botir Allaberdiyevich</i> INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARI TAYYORLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	223-230
<i>Nusharov Bobir Bolbekovich</i> BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARINI KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARINING PEDAGOGIK DOLZARB MASALALARI.....	231-236
<i>Mamatqosimova Nodira</i> BO'LAJAK MADANIYAT XODIMLARINING BADIY DIDINI RIVOJLANTIRISHDA SENOGRAFIYA MASALALARI	237-241
<i>Eliboyeva Lola Sulaymonovna</i> BOSHLANG'ICH SINFLARDA BILIMLARNI O'ZLASHTIRISHNING DIDAKTIK ASOSLARI	242-247
<i>Mustafayev Yoqubjon Xayrullayevich</i> JISMONIY TARBIYA MUTAXASSISLARINI KOMPETENTLI TAYYORLASHNING DIDAKTIK MASALALARI	248-253
<i>Inoyatov Odiljon Sobitovich, Yakubova Nafisa Odiljanovna</i> O'QUVCHILAR BILISH VA GRAFIK FAOLIYATINING RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMOLARI	254-261
<i>Raxmanova Dildora Abdulxamid qizi</i> O'QIB TUSHUNISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISHDA METAKOGNITIV STRATEGIYADAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI	262-266
<i>Yusupova Shoxista Alimjanovna</i> TASVIRIY SAN'AT TO'GARAK MASHG'ULOTLARIDA QO'YILADIGAN ZAMONAVIY PEDAGOGIK TALABLAR	267-273
<i>Пуримбетов Бахыт Аллабаевич</i> БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ ТЕАТР ПЕДАГОГИКАСИДАН ФОЙДАЛАНИШ ИМКОНИАТЛАРИ	274-279
<i>Байбаева Мухайё Худайбергеновна, Имомов Инъомиддин Абдулхамидович</i> БОШҚАРУВ ФАОЛИЯТИДА СОҒЛОМ ВА ИЖОДИЙ МУҲИТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА БОШҚАРУВ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИ (HARD SKILLS) ВА (SOFT SKILLS) РАҲБАР ПРОФЕССИОНАЛИЗМИНИ ИФОДАЛАШ БИРЛИГИ СИФАТИДА	280-285
<i>Мельзиддинов Руслан Адхамович</i> ФУТБОЛЧИЛАРНИНГ ТЕХНИК-ТАКТИК ҲАРАКАТЛАРИ САМАРАДОРЛИГИНИНГ ЖИСМОНИЙ ТАЙЁРЛАНГАНЛИК ДАРАЖАСИ БИЛАН БОҒЛИҚЛИГИ	286-292
<i>Xurramov Rustam Sayfiddinovich</i> BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILARINING EVRISTIK QOBILİYATINI RIVOJLANTIRISH	293-299
<i>Kayumov Erkin Kazakbayevich</i> TO'GARAK MASHG'ULOTLARIDA O'QUVCHILARNI KAMOLIDDIN BEHZODNING IJODI BILAN TANISHTIRISHNING AHAMIYATI	300-310

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3I5Y2023N09>

Кириш. Суғурта бозори мамлакат молия бозорининг ажралмас қисми ҳисобланади. Суғурта хизматлари бозорининг ривожланиши миллий ишлаб чиқариш соҳасининг жадал ўсиши билан чамбарчас боғлиқ. Суғурта хизматлари бозорининг ривожланишига қимматли қоғозлар бозорининг ҳамда инвестиция бозорининг кенгайиши, шунингдек мамлакат иқтисодиётининг жаҳон иқтисодиётига интеграциялашув жараёнларини тезлашиши ижобий таъсир қилади. Сўнгги йилларда жаҳон суғурта бозорида ўртача ўсиш суръатлари кузатилмоқда. Суғурта хизматлари ривожланаётган бозорларда ҳаётни суғурталаш бўйича тўловларнинг ўсиши барқарор бўлмоқда. Айнан ривожланаётган Осиё мамлакатлари суғурта бозорида суғурта хизматларига бўлган талаб ўсишда давом этмоқда. 2021 йил жаҳон суғурта бозори кўрсаткичлари бўйича “Swiss Re Institute” ҳисобатида кўра асосий бозорларда суғурта мукофотларининг ўсиши Хитой учун 6,3%, АҚШ учун 1,7%, Ғарбий Европа учун 2,8% ва ривожланаётган бозорлар учун 5,6% даражасида прогноз қилинган[1].

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили ва методология. Хитой суғурта бозорини тараққий топиш жараёнлари турли хил усулларда МДХ ва хорижий олимлар томонидан тадқиқ этилмоқда. МДХ олимларидан Вerezубова Т.А., Исаченко В.Ю. Жилина Л.Н лар томонидан илмий изланишлар олиб борилган. Bingzheng Chen, Sharon Tennyson, Maoqi Vang va Xayzhen Chjou Цай Юньсяолар томонидан “Хитой суғурта бозорининг ривожланиши ва тартибга солиниши: тарих ва истиқболлари” ҳақидаги тахлилий илмий мақолаларда Хитой суғурта бозори ҳақида илмий изланишлар олиб борилган. Мақоламиз Хитой суғурта бозори ривожланишини қиёсий тахлили асосида Ўзбекистон суғурта бозорини ривожлантириш йўллари тахлил қилинганлиги билан ажралади.

Муҳокама ва натижалар. Хитойда макроиқтисодий муҳитнинг ўзгариши, инновацион технологияларнинг жорий этилиши ва аҳоли сонининг кўплиги каби омиллар Европа ва АҚШ суғурта бозорларидаги ривожланиш омилларидан фарқ қилади. Шунингдек Хитойнинг 2001 йилда ЖСТга аъзо бўлиши ва у билан боғлиқ ҳолда ташқи иқтисодий сиёсатдаги ўзгаришлар суғурта бозорининг ўсишига хизмат қилмоқда.

Хитой суғурта бозори дунёдаги энг йирик суғурта компаниялари жумладан “United Health Group” АҚШ, “АХА” Франция, “Allianz” Германия каби йирик суғурта компанияларининг диққат марказига айланди. Бу қизиқишнинг моҳияти шундаки мамлакатда 1 миллиард 400 миллиондан ортиқ аҳоли истиқомат қилиши ҳаёт суғуртасини ривожланиши учун муҳим манба ҳисобланади. Хитойнинг 2000 йилдан 2023 йилга қадар Ялпи ички маҳсулоти ўртача 5-6 фоиз атрофида ўсиш тенденциясига эга эканлиги, қулай иқтисодий муҳитнинг шаклланганлиги хорижий суғуртачиларнинг қизиқишини орттирди. Хитойнинг замонавий суғурта бозори тузилган шартномалар сони ва ундирилган мукофатлар ҳажми бўйича дунёдаги энг йирик суғурта бозорлардан бири ҳисобланади. Суғурта бозорида мол-мулкни суғурталаш билан боғлиқ суғурта турлари суғурта портфелида иккинчи ўринда туради.

Хитой суғурта бозори тарихига эътибор қаратсак ушбу бозор ривожланиши юз йилдан ошиб ҳар доим давлатнинг қаттиқ назорати остида фаолият юритган. 1805

йилдан бошлаб Хитой ва Англия ўртасида халқаро савдони амалга оширувчи юк кемаларини суғурта қилиш амалиёти инглизлар томонидан амалга оширилган. 1865 йилда Хитойнинг Шанхай худудида “Yihe” деб номланган миллий суғурта компанияси ташкил топган [2; 3; 2-б.].

1912 -1925 йиллар оралиғида Хитойда 39 та суғурта компанияси фаолият юритган. Ушбу даврда Англия АҚШ каби ривожланган давлатларнинг халқаро суғурта компаниялари Хитой суғурта бозори иштирокчилари саналган. 1926-1936 йилларда Хитой суғурта компаниялари фаолияти ривожланиб уларнинг умумий капитали ўтган ўн йилликка нисбатан бир неча баробарга ошган. Миллий суғурталанувчиларга сифатли суғурта хизматлари кўрсатилиб ушбу даврда Хитой банклари суғурта соҳасига инвестиция киритиш амалиётини бошлаган. 1929 йилда Хитой ҳукумати томонидан “Суғурта фаолияти тўғрисида” ги қонун ишлаб чиқилган.

1949 йилда Хитой Халқ Республикаси қайта ташкил топгач суғурта соҳаси устидан қаттиқ давлат назорати ўрнатилган, малакатдаги ўтиш даври қийинчиликлари сабабли Хитой ҳукумати суғурта соҳасини монополлаштиришга мажбур бўлган. Суғурта соҳасида ягона монопол давлат суғурта компанияси PICC (People’s Insurance Company of China - Хитой Халқ суғурта компанияси) ташкил этилиб суғурта соҳасида фаолият юрита бошлаган. 1956 йилга келиб ушбу компания икки миллион Юанлик капитал билан барча бошқа суғурта компанияларни ўзида бирлаштириб ягона монопол суғурта ташкилотига айланиши Хитой суғурта бозоридан бошқа барча хорижий суғурта компанияларини тарк этишига олиб келган. 1953-1954 йилларда суғурта соҳасида кўпгина тартибсизликлар суғурта бозоридаги муаммолар Хитой ҳукумати томонидан бир неча бор муҳокама қилиниб охир оқибатда 1958 йилда Хитойда суғурта соҳасини тугатиш тўғрисида қарор қабул қилинган. Ташқи иқтисодий фаолиятда мажбурият юзасидан хорижий суғурта компаниялари билан камдан-кам ҳолатларда халқаро суғурта фаолияти амалга ошириб турилган. Ушбу даврда Хитой фирмалари ва тадбиркорлари ҳамда аҳолиси учун суғурта хизматлари кўрсатилмаган.

1978 йилдан Хитойда режали иқтисодиётдан чекиниш ва очиқ иқтисодиётга ўтиш даври бошланди. Хитой халқ банки ташаббуси билан суғурта соҳасини қайта тиклаш ва замонавий суғурта тизимини ташкил этиш ҳаракати ишлаб чиқилиб унга кўра PICC (People’s Insurance Company of China - Хитой Халқ суғурта компанияси) Хитой халқ банкидан ажралиб чиқиб фуқароларни бахтсиз ходисалардан ва уларнинг мол-мулкларини турли хил хавф-хатарлардан суғурталаш хизматларини ташкил этди [4].

1980 йилдан бошлаб Хитойда суғурта соҳаси тиклана бошлади. 1980 йилда PICC (People’s Insurance Company of China - Хитой Халқ суғурта компанияси) суғурта компаниясининг суғурта мукофатлари миқдори 460 миллион Юанга тенг бўлиб 2000 йилда ушбу кўрсаткич 160 миллиард Юан бўлиб 347 баробарга ошган. 1980-2000 йилларда Хитой суғурта бозори йилига 30 фоизга ўсган. 1988 йилда Хитой суғурта бозорида иштирокчилар сонини кўпайтириш мақсадида Ping An Insurance суғурта компанияси ташкил этилди ушбу компания бугунги кунда дунёдаги топ 10 суғурта компаниялари қаторида фаолият олиб бормоқда. 1996 йилдан Хитойда суғурта хизматини кўрсатиш бўйича АҚШ нинг машҳур AIG (American International Group). Суғурта компанияси лицензия асосида фаолият юрита бошлади. 1980 йилларнинг ўрталарига келиб суғурта хизматларини кенгайтириш мақсадида PICC (People’s

Insurance Company of China) суғурта компанияси Хитой халқ банки назорати остида “PICC Group” холдинг компаниясига айлантирилиб унинг 4 та шўба қорхоналари ташкил этилди. Ушбу шўба қорхоналарни ҳар бирининг мамлакатни барча ҳудудларида бўлинмалари мавжуд бўлиб улар томонидан жисмоний ва юридик шахсларга барча суғурта хизматлари ташкил этилган. Хитой суғурта бозорининг юқори рентабеллиги ва жозибadorлигини ошириш натижасида 1991 йилда (China Pacific Insurance - Хитой Тинч океани суғуртаси) суғурта компанияси ташкил этилди. China Pacific Insurance Group суғурта компанияси мулк ва бахтсиз ходисалардан суғурталаш, ҳаёт ва қайта суғурталаш, активларни бошқариш ва инвестицияларни ташкил қилувчи интеграциялашган суғурта провайдери ҳисобланиб Хитой суғурта бозорида эткачи суғурта компаниялардан биридир.

1998 йилга келиб Хитой суғурта бозорини янада ривожлантириш ва назорат қилишни такомиллаштириш мақсадида Хитой ҳукумати томонидан суғуртани назорат қилиш ва тартибга солиш учун CIRC (China Insurance Regulatory Commission) ташкил этилди. “CIRC” томонидан “PICC Group” холдинг компаниясининг амалда фаолият олиб бораётган 4 та шўба қорхоналари PICC (ҳаёт бўлмаган суғурта), China Re (қайта суғурта қилиш), China Insurance ХК (хорижий фаолият), China Life (ҳаёт суғуртаси). фаолияти янада ривожлана бошлади. Айнан ушбу даврдан бошлаб Хитой суғурта бозорида ҳаётни суғурталаш бўйича суғурта мукофатлари ўса бошлади.

Ҳозирга даврда Хитойда суғурта қонунчилиги либераллаштирилмоқда, фоиз ставкалари ошиш тенденциясига эга. Аҳоли фаровонлигини ошаётганлиги узоқ муддатли ҳаёт суғуртаси ва шахсий суғурта билан боғлиқ суғурта маҳсулотларини сотиш бозорда устунлик қилаётганлиги кузатилмоқда.

Суғурта хизматлари бозори иштирокчиларининг молиявий барқарорлигини ошириш ва улар ўртасидаги соғлом рақобатни ривожланиши каби муҳим омиллар суғурта тизимини мустақамланишига олиб келиб миллий суғурталанувчиларнинг суғурталовчиларга бўлган ишончини оширади.

Ўзбекистон суғурта бозори 2020-2021-2022 йиллар якунига кўра бир қанча ижобий кўрсаткичларга эришган. Булар асосан суғурта мукофатлари ҳажмини ва суғурта қопламалари ҳажмини ошганлиги билан характерланади[4].

Ўзбекистон суғурта бозорида 2020 йилда жами йиғилган суғурта мукофатлари 2 213 713 млн сўмни ташкил этиб ушбу йилда тўланган жами суғурта қопламалари 737 587 млн сўмни ташкил этган, тўланган қопламалар қабул қилиб олинган мукофатларни 33.3 фоизини ташкил этган. 2021-йилда жами йиғилган суғурта мукофатлари 3 732 845 млн сўмни ташкил этиб ушбу йилда тўланган жами суғурта қопламалари 1 235 061 млн сўмни ташкил этган, тўланган қопламалар қабул қилиб олинган мукофатларни 33.1 фоизини ташкил этган. 2022-йилда жами йиғилган суғурта мукофатлари 6 231 726 млн сўмни ташкил этиб ушбу йилда тўланган жами суғурта қопламалари 2 596 926 млн сўмни ташкил этган, тўланган қопламалар қабул қилиб олинган мукофатларни 41.6 фоизини ташкил этган. Бу кўрсаткич Россияда 53,7 фоиз, АҚШ, Япония ва Европа мамлакатларида эса 70-90 фоизни ташкил этади.

Ўзбекистон суғурта бозорида фаолият олиб бораётган суғурта компаниялари томонидан тўлаб берилаётган суғурта қопламаларининг бошқа ривожланаётган мамлакатлардаги суғурта компаниялари тўлаётган суғурта қопламаларига нисбатан камлиги куйдаги сабабларга боғлиқ:

- суғурта компаниялари ўртасида рақобат муҳити сезиларли даражада шаклланмаган;
- суғурта маҳсулотлари учун белгиланган таъриф ставкалари барча суғурталанувчилар иқтисодий ижтимоий аҳволдан келиб чиқиб белгиланмаган яъни тарифлар юқори;

Хулоса ва таклифлар. Қиёсий тахлилларимизга кўра Ўзбекистон суғурта бозори ривожланишига Хитой тажрибаси асосида куйидаги таклифлар ўзининг ижобий самарасини бериши мумкин:

- Хитой суғурта бозорининг сўнгги ўн йилликдаги юқори даражадаги юксалишига биринчи ўринда ЖСТ га аъзо бўлиши ва эркин савдо бўйича бошқа ҳамкор давлатлар билан иқтисодий интеграциялашуви сабаб бўлган[6]. Ўзбекистон суғурта бозорида хорижий суғурта компаниялари фаолиятини ташкил этиш амалиётини жорий қилиш миллий суғурта бозорида ижобий ўзгаришларга олиб келиши мумкин. Ўзбекистон суғурта бозорига хорижий суғуртачиларни иштирокини кенгайтириш бўйича чора тадбирлар амалга оширилиши зарур. Ўзбекистон учун яқин ҳамкор ва қўшни ҳисобланувчи қардош Қозоғистонда 2021 йилдан бошлаб хорижий суғурта компаниялари фаолият юритиши бўйича Қозоғистон Республикаси Молия бозорини тартибга солиш ва ривожлантириш агентлиги томонидан хорижий суғурта компаниялари иштирокига рухсат бериш ва уларни фаолият олиб бориши бўйича тартиб ишлаб чиқилган. Бугунги кунда Қозоғистон суғурта бозорида хорижий суғуртачилар суғурта фаолиятини амалга ошириш амалиёти йўлга қўйилди, бу албатта Марказий Осиёда Қозоғистон суғурта бозорини энг йирик суғурта бозорига айлантириб унинг юқори ривожланиш кўрсаткичларига эга бўлишини таъминламоқда[7].

- Хитойда суғурта бозори профессионал иштирокчиси ҳисобланувчи хорижий ва миллий суғурта компаниялари турли хил рағбатлантирувчи инструментлар орқали қонун доирасида қўллаб-қувватланиш амалиёти йўлга қўйилган. Жумладан ҳаёт суғуртаси билан шуғулланувчи суғурта компанияларига солиқдан бир қанча имтиёзлар белгиланган, Ўзбекистонда ҳаёт суғуртасининг ривожланишига хизмат қилувчи рағбатлантириш механизмларини янада кенгайтириш керак айнан аҳоли фаровонлигини ошишига таъсир этувчи солиқ имтиёзларини суғурталанувчилар даромадларига нисбатан қўллаш керак.

- Мамлакат аҳолисининг барча қатламларини айнан моддий таъминот даражаси ўртача ва ўртачадан паст бўлган қисмининг манфаатларига мос келувчи суғурта турларини яратиш орқали суғурталанувчилар синфини кенгайтириш керак. Бунда паст фоизли микро суғурта маҳсулотлари таклифини яратиш зарур бўлади.

- Фуқаролар томонидан банклардан олинаётган шахсий кредитларни таъминот занжирига ҳаёт суғурта полисларини ҳам киритиш амалиётини яратиш орқали ҳаёт суғурта тармоғини ривожини жадаллаштириш мумкин.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Молия вазирлиги ҳузуридаги Суғурта бозорини ривожлантириш агентлиги 2020-2021-2022 йил ҳисобатлари.
2. swiss-re-institute-sigma-3-2021-en. Swiss Re Institute 2021 йил ҳисобати.
3. Вэйхуа Ч. Вступление Китая в ВТО стало фактором мирового экономического роста. // Экономика. – Москва, 2017. – №4. – С. 6-32.
4. Везубова Т.А., Юньсяо Ц. Эволюция страхового рынка Китая. // Экономика. – СП, 2021. – №11. – С. 58-72.
5. Chen B., Tennyson S. The Development and Regulation of China's Insurance Market: History and Perspectives // Risk Management and Insurance Review, 2013, Vol. 17, No. 2, 241-263.
6. See W. China's Insurance Regulation: Framework, Issues and Prospects, in: P. M. Liedtke and J.Monkiewicz, eds., The Future of Insurance Regulation and Supervision:A Global Perspective Basingstoke: Palgrave Macmillan), 2022. pp. 337-353.
7. <https://dknews.kz/> “Как будут работать иностранные страховые компании в Казахстане” 8 феврал 2021 й.